

רבי-תרבותיות במדינה דמוקרטיית ויהודית ספר הזיכרון לאריאל רוזן-צבי ז"ל

עורכים: מנחם מאוטנר, אבי שגיא, רונן שמיר

הוצאת רמות - אוניברסיטת תל-אביב

החברה הישראלית, החל בראשיתה, היתה מורכבת מקבוצות שונות. אולם בשנים האחרונות עלתה בעיני חבריהן של קבוצות אלה חשיבות המאפיינים הייחודיים של כל אחת מהן. כתוצאה מכך, גברו המתחים התרבותיים, הדתיים והפוליטיים בישראל. מציאות זו מעוררת שורה של שאלות על-אודות החיים יחד של קבוצות תרבותיות שונות. מטרתו של ספר זה היא להתמודד עם השאלות האמורות הן בהקשר המקומי של ישראל והן בהקשרים אחרים בהם עיצבו בני-אדם את זהויותיהם תוך מפגש בינתרבותי. מאמרי הספר נכתבו במסגרתם של תחומי-דעת שונים, כגון: התיאוריה הפוליטית, הפילוסופיה, המסורת היהודית, המשפט, ההיסטוריה, הסוציולוגיה, החינוך ומדע המדינה. המשתתפים בספר מבקשים להאיר היבטים שונים של קיום רב-תרבותי, הן מבחינת האפשרויות שקיום כזה יוצר והן מבחינת הבעייתיות הכרוכה בו.

הספר מוקדש לזכרו של פרופסור אריאל רוזן-צבי ז"ל, שכיהן בעת פטירתו כדיקאן הפקולטה למשפטים של אוניברסיטת תל-אביב. פרופסור רוזן-צבי חי כששתי מערכות תרבותיות גדולות מכוננות את הווייתו: היהדות והליברליזם. הוא גילם בחייו את האפשרויות הברוכות הגלומות בחיים בסביבה רב-תרבותית.

עורכי הספר: פרופסור מנחם מאוטנר, מלמד בפקולטה למשפטים של אוניברסיטת תל-אביב; פרופסור אבי שגיא, מלמד פילוסופיה כללית ויהדות באוניברסיטת בר-אילן ועמית מחקר במכון שלום הרטמן, ירושלים; ד"ר רונן שמיר, מלמד בחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת תל-אביב.

דבר העורכים

אריאל רוזן-צבי ז"ל חי כששתי מערכות תרבותיות גדולות מכוננות את הווייתו: היהדות והליברליזם. ערכיה של כל אחת משתי המערכות האלה היו יקרים לליבו. בשנים האחרונות לחייו היה עד למתחים הולכים וגוברים בחברה הישראלית בין הקבוצות המזוהות עם כל אחת משתי המערכות התרבותיות האלה. הוא דאב על כך מאוד. כאדם מעורב ואיכפתי, פעל אריאל במישורים שונים של הגות ומעשה לפיתוחם של דפוסי חשיבה חדשים, כדי לאפשר קיום הרמוני בין הקבוצות האמורות, תוך הפריה הדדית. על ערש דווי, הביע אריאל משאלה לפרסום ספר שיעסוק בהיבטים השונים של בעיית הרב-תרבותיות הקיימת בישראל וביהדות. אריאל התווה את המסגרת הבינתחומית לדיון, ואף נקב בשמות העורכים שהיה חפץ כי יעסקו במלאכת העריכה. משקיבלנו על עצמנו למלא את משאלתו זו, עמדה לנגד עינינו דמותו המיוחדת של אריאל, כמי שגילם בחייו הרבה מהאפשרויות המעשירות הגלומות בקיום רב-תרבותי. תודתנו נתונה לכל הכותבים שתרמו לספר מפרי-עטם. כולם גילו נכונות נלהבת לסייע בהוצאת הספר, מתוך אהבה לאריאל. תודה מיוחדת לאיה דראל, שהיתה ממונה על הפקת הספר מטעם הוצאת "דמות". מקצועיותה ונועם הליכותיה הפכו משימה קשה ומורכבת לחוויה נעימה. תודתנו נתונה גם לנתן פרמינגר, העורך הלשוני של הספר, על תבונתו ומיומנותו, ועל שסילק מעקשים שנמצאו בכתבי-היד. הפקולטה למשפטים של אוניברסיטת תל-אביב, בראשות הדיקאן פרופסור אליעזר לדרמן, סייעה בדרכים רבות לאורך כל שלבי העריכה וההפקה. תודתנו נתונה לה על כך. ליבנו עם טובה, מרים, איסי, בניה, ישי, אסף, אברי, ריקי וכל משפחת רוזן-צבי.

מנחם מאוטנר, אבי שגיא, רוזן שמיר

תוכן העניינים

9	שער ראשון: אריאל רוזן-צבי: בין האישי לכללי .....
11	1. ישי רוזן-צבי: חכמת אדם תאיר פניו .....
19	2. אהרן ברק: חוקה, דת ומדינה .....
	3. איסי רוזן-צבי, ישי רוזן-צבי: "בין קודש לחול" -
29	משנתו של אריאל רוזן-צבי .....
61	4. רשימת הפרסומים של אריאל רוזן-צבי .....
65	שער שני: מבוא .....
67	5. מנחם מאוטנר, אבי שגיא, רונן שמיר: הרהורים על רב-תרבותיות בישראל ...
77	שער שלישי: רב-תרבותיות - עיונים תיאורטיים .....
79	6. יעל תמיר: שני מושגים של רב-תרבותיות .....
93	7. אבישי מרגלית, משה הלברטל: ליברליזם והזכות לתרבות .....
	8. ז'וזה ברונר ויואב פלד: על אוטונומיה, יכולות ודמוקרטיה:
107	ביקורת הרב-תרבותיות הליברלית .....
133	9. דני סטטמן: פגיעה ברגשות דתיים .....
189	10. יוסף ויילר: להיות אזרח אירופי - ארוס וציוויליזציה .....
211	שער רביעי: יהדות ודמוקרטיה בישראל .....
213	11. רות גביוון: מדינה יהודית ודמוקרטיה: אתגרים וסיכונים .....
279	12. מנחם לורברבוים: דת ומדינה בישראל ומסורת האמנה החברתית .....
	13. צבי זוהר: אחריות הכנסת לעיצוב ההלכה - עיון במאמרו של הרב עזיאל
301	"בהגדרת פסולי עדות" .....
341	14. חיים גנז: לאומיות והגירה .....
	15. מנחם אלון: "אלה הן אמרות אגב... בטעות יסודן ומן הראוי לסטות מהן":
361	ערעורים והרהורים בעקבות פרשיות בבלי ולב .....
	16. פנינה להב: זהות אישית וזהות קולקטיבית, מודרניות ויהודיות
409	בפרשת שליט .....
441	שער חמישי: הגות יהודית .....
	17. תמר רוס ויהודה גלמן: השלכות הפמיניזם על תיאולוגיה יהודית
443	אורתודוקסית .....
465	18. יעקב בלידשטיין: מעמד האיסלם בהלכה המיימונית .....
	19. אבי שגיא: עונשו של עמלק: דרכי ההתמודדות של המסורת
477	היהודית עם הבעיה המוסרית ומעמדה של המוסריות במסורת היהודית .....
511	20. נעם זהר: מדרש ההלכה ותיקון חוקתי: ניתוח השוואתי .....

	21. אביעזר רביצקי: האם פיתחה המחשבה ההלכתית מושג של
523	"מלחמה אסורה"? .....
543	שער שישי: המשפט והתרבות .....
545	22. מנחם מאוטנר: המשפט כתרבות: לקראת פרדיגמה מחקרית חדשה .....
589	23. רונן שמיר: לקס מוריאנדי: על מותו של משפט ישראלי .....
633	24. אסף לחובסקי: משפט עברי ואידיאולוגיה ציונית בארץ-ישראל המנדטורית ....
661	שער שביעי: המצב הישראלי .....
663	25. יונתן שפירא: הפוליטיקאים החילוניים ומעמדה של הדת במדינת-ישראל .....
	26. אשר כהן, ברוך זיסר: בין הסכמיות שבירה לשבירת ההסכמיות: תמורות
675	ביחסי דת ומדינה - בין קונסוציונליזם להכרעה .....
703	27. מאג'ד אלחאג': חינוך לרב-תרבותיות בישראל לאור תהליך השלום .....
715	28. פנחס שיפמן: שפה אחת ודברים אחדים .....
731	29. חיים חזן: זמנו של מקום: מבט אנתרופולוגי על חלקת הקבר של רביץ .....
755	המשתתפים .....